

Jelentkezés a „Válság és kultúra” című konferenciára

Sinka Judit Erzsébet

Debreceni Egyetem

Irodalomtudományok Doktori Iskola

Petelei István, a válságba jutott kisember írója? – A századutó megváltozott létérzékelése Petelei István novellisztikájában (Irodalomtörténeti szekció)

Előadásom címét Németh G. Béla tanulmányából kölcsönöztem (NÉMETH G. Béla, *A válságba jutott kisember írója: Petelei = N. G. B., Századutóról – századelőről: Irodalmi és művelődéstörténeti tanulmányok*, Bp., 1985, 129–138.), aki Petelei Istvánt, a 19. századutón alkotó írókat a kisember első elhatározott ábrázolójának nevezte: „[Petelei] azt a mentalitást, erkölcsiséget, érzelmiséget, egyszóval: azt a lelkiséget vigyázza éles szemmel, amely a változó művelődési, szokásbeli, értékrendi ráhatások következtében a közemberben, a kisemberben, vitális erejét is befolyásolóan, alakul ki.” Petelei novelláiban különösen az a pillanat érdekli, amikor „az ember föladja addigi életmenetét, életakarát, morális magatartását, önmagát; s ezzel kisodródik nemcsak önmaga, de a többiek »normális« életrendjéből, s magából az élet szervességéből is.” (Németh G. Béla, *U. o.*) Azonban nemcsak Petelei prózájából, hanem a korszak egész novellairodalmából az tűnik ki, hogy a századvégen élő ember *válságban* van. De mit is érthetünk pontosan ebben az esetben a „válság” szó alatt? Németh G. Béla tanulmányában a válság történetileg értelmeződik: a társadalomra rámeredett régi szerkezetek és az alattuk formálódó újabbak összeütközésében sérül a társadalom minden tagja. A korábban abszolútnak tekintett vallási, etikai és nemzeti értékek megkérdőjeleződtek, esetlegessé váltak, s a korszak novellairodalma az emberi létnek ezt a bizonytalanságát, esetlegességét szólaltatja meg.

A századutó, századforduló megváltozott létérzékelése Petelei életművén belül leginkább az erkölcsi összeütközéseket tárgyaló, falusi elbeszéléseiben mutatkozik meg. Az e csoportba tartozó elbeszélésekben Petelei gyakori mintája a ballada, mind tematikában, mind elbeszélés-technikai eszközeiben. A társadalmi változások a falu képét is átformálták, így a novellákban ábrázolt tipikus, balladai helyzeteknek már nem egyértelmű a kimenetele. Előadásomban három Petelei-novellát elemezve (*Balogh Eszti elment..., Parasztszégyen, Két fehérszép*) igyekszem rámutatni arra, hogy az a fajta válság, amely tulajdonképpen a transzcendentális hajléktalanság élményéből fakad, hogyan konkretizálódik az elemzett novellákban, és hogy hogyan alakítja át Petelei István a balladai szerkezetet novelláiban a századvég léttapasztalata alapján.